

ЕКОНОМІКА

УДК 330.16

DOI: 10.26565/2524-2547-2020-59-01

**РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ
ЯК КЛЮЧОВИЙ ДРАЙВЕР СТАНОВЛЕННЯ ПОВЕДІНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ****Гурочкіна Вікторія Вікторівна**
кандидат економічних наук, доцент
e-mail: viktoriv2005@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-8869-0189

Рябініна Наталія Олексіївна
аспірантка*e-mail: riabininano@gmail.com*

ORCID ID: 0000-0001-8378-4485

Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, Ірпінь, 08201, Україна

Стаття присвячена дослідженням теоретичної та практичної складової, аналізу історії та застосування сучасних знань концепції «соціальний капітал» в становленні нового напрямлення економічної науки, що є поведінковою економікою. Беруться до уваги концепції загальних питань, прийняття спільних та окремих рішень, які базуються на взаємній довірі на основі єдиних комунікацій. Піднімаються найважливіші проблеми сьогодення, такі як бідність, якість життя, солідарність, свідомість кожного громадянина, розкриваючи проблеми благополуччя не на поверхні, а із середини, аналізуючи причини. Проводиться оцінка та аналіз індексу щастя, взаємозв'язок та взаємодія щасливої людини та соціального капіталу. Визначаються такі явища економіки, як економічна свідомість та економічна поведінка, які можуть впевнено пропонувати діловому бізнесу та світу політики свої теорії та знання. Нарощування та формування соціального капіталу в необмеженому просторі зв'язків і стосунків дає надію знайти шляхи гармонійного вирішення проблем економічного, соціального, політичного характеру, покращуючи можливості раціональної складової не тільки на рівні держави, а і на рівні кожної людини. Вивчаючи поняття «економічний суб'єкт», який є складніший і не обмежується рамками раціональності при прийнятті рішень, загострюється вкрай важлива потреба в уточненні та аналізі економічних механізмів реальної поведінки людини. В цьому нам допомагає поведінкова економіка, яка дозволяє розібратися в поведінці кожної людини в різних ситуаціях. Усі напрямки життєдіяльності економічних суб'єктів мають бути спрямовані на покращення рівня життя населення, а це не можливо без довіри суспільства до гілок влади та бізнесу. Ефективність сучасної конкурентної структури економіки, з використанням соціального капіталу, може відродити довіру та впевненість кожної людини.

Ключові слова: соціальний капітал, поведінкова економіка, якість життя, раціональність, довіра, свідомість.

JEL Classification: E71; A14; D71; O35.**РЕАЛИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА
КАК КЛЮЧЕВОЙ ДРАЙВЕР СТАНОВЛЕНИЯ ПОВЕДЕНЧЕСКОЙ ЭКОНОМИКИ****Гурочкина Виктория Викторовна**
кандидат экономических наук, доцент
e-mail: viktoriv2005@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-8869-0189

Рябинина Наталья Алексеевна
аспирантка*e-mail: riabininano@gmail.com*

ORCID ID: 0000-0001-8378-4485

Университет государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, Ирпень, 08201, Украина

Статья посвящена изучению теоретической и практической составляющей, анализу истории и применению современных знаний концепции «социального капитала» в формировании нового направления экономической науки, которое является поведенческой экономикой. Учитываются концепции общих вопросов, принятия общих и отдельных решений, основан-

ных на взаимном доверии, основанном на единых коммуникациях. Рассматриваются наиболее важные проблемы современности, такие как бедность, качество жизни, солидарность, сознание каждого гражданина, выявление проблемы благосостояния не на первый взгляд, а из середины, анализируя причины. Проводится оценка и анализ индекса счастья, взаимосвязи и взаимодействия между счастливым человеком и социальным капиталом. Определяются такие экономические явления, как экономическое сознание и экономическое поведение, которые могут уверенно предложить бизнесу и мировой политике свои теории и знания. Формирование и возростание социального капитала в неограниченных связях и отношениях дает надежду на поиск путей гармоничных решений проблем экономического, социального, политического характера, улучшения возможностей рациональной составляющей не только на государственном уровне, но и на уровне каждого человека. Изучение понятия «экономический субъект», который является более сложным субъектом и не ограничивается масштабами рациональности в процессе принятия решений, усугубляет чрезвычайно важную необходимость уточнения и анализа экономических механизмов реального поведения человека. В этом нам помогает поведенческая экономика, которая позволяет понять поведение каждого человека в разных ситуациях. Все сферы жизни экономических субъектов должны быть направлены на повышение уровня жизни населения, и это невозможно без доверия общественности к ветвям власти и бизнесу. Эффективность современной конкурентной структуры экономики, используя социальный капитал, может оживить доверие и уверенность каждого человека.

Ключевые слова: социальный капитал, поведенческая экономика, качество жизни, рациональность, доверие, сознание.

JEL Classification: E71; A14; D71; O35.

IMPLEMENTATION OF SOCIAL CAPITAL AS A KEY DRIVER OF BEHAVIORAL ECONOMY FORMATION

Viktoriya Hurochkina

PhD (Economics), Associate Professor

e-mail: viktoriyav2005@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-8869-0189

Nataliia Riabinina

Postgraduate Student

e-mail: riabininano@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8378-4485

University of the State Fiscal Service of Ukraine

31, Universytetska str., Irpin, 08201, Ukraine

The article focuses on the study of theoretical and practical component, analysis of history and application of modern knowledge of the concept of "social capital" in the formation of new direction of economic science, which is a behavioral economy. The concepts of general issues, adoption of common and separate decisions are based on mutual trust and unified communications are taken into account. More important problems of the present time, such as poverty, quality of life, solidarity, consciousness of every citizen, are raised, revealing the problem of welfare not on the surface, but from the inside, analyzing the causes. Assessment and analysis of Happiness Index, interrelation and interaction between a lucky man and social capital was conducted. Such economic phenomena as economic consciousness and economic behaviour that can offer business and world politics confidently with their theories and knowledge were identified. Building and forming social capital in unlimited connections and relationships gives hope to finding ways of solving harmonious problems of economic, social and political nature, improving opportunities of rational component not only at the state level, but also at the level of each person. Studying the concept of 'economic subject', which is more complicated and not limited to the scope of rationality in decision-making, aggravates the extremely important need for closer definition and analysis of economic mechanisms for real human behaviour. In this aspect the behavioral economics helps us and allows understanding each person's behaviour in different situations. All life areas of economic entities should be aimed at improving the living standards of the population, and it is impossible without public trust in the branches of government and business. The effectiveness of the modern competitive structure in the economy, using social capital, can revive the trust and confidence of each person.

Keywords: Social Capital, Behavioral Economics, Quality of Life, Rationality, Trust, Consciousness.

JEL Classification: E71; A14; D71; O35.

Постановка проблеми. У сучасному світі, коли суспільство роздроблене та поляризоване, коли соціальна мораль жорстока і нелюдяна, соціальні проблеми множаться і поширюються. Не маючи надію на майбутнє, ми втрачаємо впевненість в моральні цінності і в те, що об'єднує націю. Економічні напрями життєдіяльності господарських суб'єктів мають бути спрямовані на покращення якості рівня життя населення, а розвиток суспільства без довіри буде приречений на невдачу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань реалізації соціального капіталу приділено значну увагу у наукових працях зарубіжних та українських вчених. Першими винахідниками теоретичних основ соціального капіталу стали праці П. Бурд'є (2002), Дж. Коулмена (2001) та Р. Д. Патнема (2001), що створили необмежені можливості розвитку напрямків нового економічного поняття. Питання формування та взаємодії соціального капіталу та людського, їх взаємозв'язок, розкривається у працях Г. А. Беккера (1964), Ф. Фукуяма (2006, 2008), що дає змогу піднімати питання економічної соціології, філософії свідомості, психологічної економіки, заклавши значний фундамент для формування нового напрямку економічної теорії – поведінкова економіка. Новий напрямок економіки піднімає сучасні проблеми суспільства, тому останні Нобелівські премії були присуджені дослідникам поведінкової економіки, зокрема Р. Тайлер аналізував прийняття рішень людиною, А. Банерджі, Е. Дюфло (Banerjee & Duflo, 2018), М. Кремер займалися проблемами боротьби не з наслідками бідності, а з її причинами. В Україні тема соціального капіталу та поведінкової економіки розробляється у перспективі і несе великий потенціал на майбутнє.

Мета статті, завдання та методологія дослідження. Метою статті є дослідження процесів та окремих явищ послідовності та цілісності соціального капіталу та поведінкової економіки суспільства в сучасній дійсності, перебуваючи у тісній взаємодії та взаємозв'язку єдиного організму, що є економіка. Завдання структурно-функціональних, причинно-наслідкових досліджень економічної поведінки людини повинні мати системний характер, розглядатися та розвиватися на основі висновків та знань з урахуванням особливих якостей кожної окремої людини, використовуючи загальнонаукові методи аналізу та синтезу, базуючись на загальнотеоретичних та специфічних складових наукового пізнання.

Основні результати дослідження. Сучасне суспільство останні десятиліття все більше приділяє уваги пізнання саме людини. Нобелівська премія 2019 року була при-

суджена Абхіджиту Банерджі, Естер Дюфло і Майклу Кремеру за неформальний підхід у боротьбі з глобальною бідністю та її наслідками. «Бідність – це не просто брак грошей, це відсутність можливості повною мірою реалізувати свій людський потенціал» (Banerjee & Duflo, 2018). Їх дослідницька робота розширила горизонти розуміння економічного розвитку та економічної культури, змінило глибоке переконання в тому, як людиною приймаються рішення і чому саме так, а не інакше, також з якими проблемами перетинаються економісти, соціологи та психологи при сумісній роботі. Цілий штат економістів-винахідників розробляли плани, проводили дослідження про зміну уявлення економіки розвитку безпосередньо на місцях. Традиційна економіка розвитку базується виключно на збільшенні ВВП на душу населення шляхом технологій, інновацій, покращення ринкової економіки та суцільних благ і всі верстви населення будуть дотримуватися єдиних правил поведінки. Але було виявлено, що зміна правил і моделей може «сформувати нових людей» з поширеними можливостями, і це вкрай важливо для бідних людей, тому що стрес бідності змінює пізнання і переваги. Різноманітна дворічна програма, розроблена та застосована у Бангладеш та Індії для соціально незахищених людей була успішною, завдяки перетворенню способів мислення і подальшої поведінки людини. Велике сприяння стоїть за міжнародним спонсорством програми безпосередньої допомоги розвинутих країн, країнам бідним, де люди побачили перспективу і надію на покращення життя.

Якість життя – це багатомірне поняття, на яке впливають різні фактори, яке визнано корисним конструктивним елементом у дослідженнях в сфері охорони здоров'я та соціального забезпечення. Як суб'єктивна та багатомірна концепція, якість життя може оцінюватися і сприйматися людьми по-різному в залежності від віку, статі, стану здоров'я і культурних факторів. Дослідження поділили якість життя на п'ять областей, включаючи здоров'я, безпеку, відповідні соціальні асоціації, право на добре життя і право вибору, якщо це пов'язано з соціальним та природним капіталом. Оскільки якість життя є багатоплановою концепцією, на сприйняття людей може впливати різноманітні фактори, включаючи етапи життя, образ життя, особистість, відносини, соціальний капітал, соціальний захист та соціально-економічні умови, тобто якість життя не можна оцінити без урахування атрибутів та факторів соціального рівня.

Економіка благополуччя в сучасному світі набирає все більшої популярності для досліджень в сфері економіки та соціальних

наук в цілому. Дослідження розуміння благополуччя, впливу на благополуччя людини та здоров'я суспільства, його сприйняття та застосування, призводять до усвідомлення важливості роботи. Ці підходи, підкреслюючи фундаментальну роль економічного розвитку, фокусуються на покращенні особливих здібностей і розширенні набору вибору для кожної людини, але і засновані на можливостях і ненавмисно виключати загальний чи колективний характер індивіда, втілюючи мобільність людей у групи, асоціації та громади, застосовуючи соціальні мережі. Ще одна важлива область дослідження, якою не

можна нехтувати при оцінці економічного та людського капіталу, – це щастя (суб'єктивне благополуччя). Концепція предметного благополуччя пов'язано із сферою соціального капіталу.

За оцінками New Economics Foundation (NEF) (Рейтинг країн світу за рівнем щастя 2006-2020 роках) індекс щастя України, що відображає «реальний» добробут нації у 2019 році становив 133 п. серед 156 країн світу, у порівнянні із показником 2014 року 87 п. він знизився на 46 п., що характеризує погіршення добробуту населення та зубожіння українського народу (рис. 1).

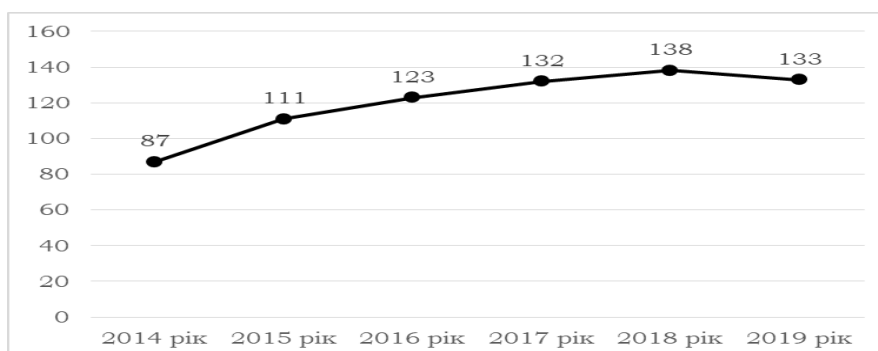

Рис. 1. Динаміка індексу щастя України 2014-2019 рр., пункти

Джерело: сформовано авторами за даними (Sustainable Development Solutions Network).

Люди з високим рівнем соціального капіталу щасливіші і здоровіші, знаходять кращу роботу і живуть довше, мають високий рівень знань і перспектив, та швидко економічне зростання, і менш злочинні. Місцеві, регіональні, релігійні та некомерційні програми та організації по наданню соціальних послуг на даний час відроджують, використовують та вимірюють соціальний капітал для збільшення зайнятості, скороченню бідності і покращенню благополуччя дітей і сімей.

Соціальний капітал, як термін, який люди, частіше, використовують для визначення «суспільства», чи статусу, має інше значення, проявляючись у такій сфері виробництва, як контрольовані норми, довіра та відносини. Соціальний капітал доступний кожному, але необхідно його правильно реалізовувати для досягнення суспільного блага.

Вперше соціальний капітал визначається у науковій літературі П. Бурдье, як «поєднання фактичних або потенційних ресурсів, які пов'язані з наявністю сильної мережі більш-менш інституційних відносини знайомства та визнання» (Бурдье, 1985), з часом розширюючи важливість людського, культурного та соціального капіталу базуючись на соціальних відносинах, як способу забезпечення доступу до важливих активів для громад та фізичних осіб: соціальний капітал як «інтегруючий чинник соціальної поведінки індивіда» (Бурдье, 2002). Це дало можли-

вість послідовнику політологу Р. Патнему розкрити простір досліджень, визначивши, що «з точки зору політичної стабільності, ефективності урядів і навіть економічного прогресу, соціальний капітал може виявитися ще важливішим чинником, ніж економічні або людські ресурси» (Патнем, 2001). В середині минулого століття люди та їхні здібності (навички, уміння та знання) відзначалися, як людський капітал «соціальний і людський капітали здатні до взаємовпливу. Так, знання, технічні навички людини та її заробітна плата залежать від фізичного і соціального капіталів. Але вкладення в людський капітал дозволяє скорегувати вплив інших форм капіталу» (Беккер, 1964).

Соціальний капітал є позитивним продуктом людських взаємовідношень, як матеріальних, так і нематеріальних, може включати доцільну інформацію, прогресивні ідеї і майбутні можливості, які будуть приносити цінності їх господарям, відображаючись у соціальних мережах, установах, для спільної реалізації певних цілей та ідей. Соціальний капітал визначають, як «певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються члени громадського руху, що дає можливість співпрацювати один з одним» (Фукуяма, 2008). Відносини дають людям щастя та надію, індивідуальність, уміння, самооцінку, знання, навички, фінансову та емоційну підтримку та стабільність, цінності,

переваги, звички та інше. «Соціальний капітал включає в себе соціальні зв'язки, мережі громадської активності, норми взаємності і довіри. Відносини і ресурси, будь-то в мікро-, мезо- або макрорівні, є загальними елементами різних визначень соціального капіталу. Наші відносини матерії і дають нам доступ до ряду ресурсів, які можуть бути використані для особистого і колективного посилення» (Патнем, 1999).

Соціальний капітал розроблений або створений за допомогою соціальних взаємодій, і література часто посилається на використання влади, асоціацій та їх мереж для продуктивної роботи в суспільстві. Перспективи соціального капіталу при вивченні мереж спілкування були запропоновані Р. Патнемом, який стверджував, що «соціальний капітал пов'язаний з особистим зв'язком у соціальних мережах, який є надійним і загальнодоступним» (Патнем, 1999). Підтримка окремих людей, знайомих, їх доброзичливість, впровадження у мережу взаємодії та визнання само по собі стає джерелом та ресурсом соціального капіталу. Працюючи на будь-яких напрямках господарства, критично оцінюючи розвиток ефективних, ділових, особистих відносин та мереж, головним залишається спілкування та довіра. Може і не побачиш цей пласт «людського» у балансових висновках, але вони несуть суттєвий вплив на роботу суспільства, підсумковий прибуток. Реальна робота, яка базується на теоретичних концептуалізаціях і соціальних способах виробництва знань, допомагає розширити пізнання розвитку соціального капіталу, змінюючи прості виробничі ланки на складні мультиплікативні ланцюги або мережі. «Соціальний капітал має бути виражений як суспільне благо, що для дослідження процесу побудови орієнтованої держави є досить актуальним, оскільки однією зі змістовних складових розуміння сервісної держави є те, що вона виступає гарантом (тобто елементом політичної системи, що забезпечує виробництво й надання певних послуг, створюючи в такий спосіб блага для суспільства» (Коулман, 2001). Виробничі мережі та ланцюги створення доданої вартості виробляють продукцію, товари, або надають послуги, втілюючи сучасні інновації для посилення конкурентоспроможності, з часом стають певними нормами, збагачуючи національне надбання, що посилює і збільшує фонд соціального капіталу. Можна погодитися з Мартіном Лютером Кінгом-молодшим, який у своїй великій промові сказав, що «продуктивне і щасливе життя – це не те, що ви знаходите, це те, що ви робите». Але, на жаль, ми намагаємося робити продуктивне і щасливе життя іншим людям, тим, хто з нами поруч, і зовсім не орієнтує-

мося у своєму житті. Соціальний капітал дуже важко оцінити, ми не можемо до нього доторкнутися, розгледіти, і тому вивчення соціального капіталу потребує нестандартних підходів.

Не можна стверджувати, що шлях соціального капіталу в фундаментальній економіці простий. Великий обсяг емпіричних досліджень, невідповідність між теоретичною базою та направленістю результатів вимірювань соціального капіталу, ґрунтуючись на соціальних та економічних процесах призводить до підриву корисності напрямку. Здійснюючи аналіз трактування поняття соціального капіталу, соціальних інновацій та пов'язаних з ними концепцій й процесів, що знаходять своє відображення у міждисциплінарних роботах, використовують методологію, яка побудована на концептуальних основах теорії, концепції, процесу розвитку та сучасних досліджень в сфері соціального капіталу.

На даний час немає точного поняття «соціальний капітал», також досі не об'єднано у єдину концепцію та не доведено, як чи інакше треба поступати у тій, чи іншій ситуації, що пов'язано з великою масою світового суспільства, яка має свої раціональні та ірраціональні характеристики поведінки, що сприяє розробці індивідуальних підходів для цілей управління та реалізації соціальним капіталом.

Комплекс дій та механізмів, орієнтованих на ефективну реалізацію соціального капіталу створюють основу поведінкової економіки з усіма парадоксами та виключеннями. «Парадокс Алле та альтернативна концепція прийняття рішень в умовах невизначеності «теорія перспектив» були основою формування поведінкової економіки» (Лазебник, Никитченко, Гурочкіна, & Кравченко, 2019).

Слід виділити вагомість людської мотивації у боротьбі людської свідомості між раціональністю та ірраціональністю, тому дослідження поведінки людини в контексті індивідуального та соціального становлення нерозривно пов'язано із дослідженням його відчуття, як члена демократичного, правового та соціального суспільства (Гурочкіна & Кравченко, 2020). Так, авторами розроблена схема поведінки індивідуума та активізація (неадитивних) емерджентних властивостей в нестабільному середовищі, що розглядається на прикладі промислових підприємств.

Щодо чинників впливу на активізацію емерджентних властивостей визначено, що вони обернено пропорційні складовим системам економічної безпеки інноваційного потенціалу промислового підприємства, тому важелі впливу доцільно розглядати у розрізі мотиваторів та демомотиваторів, так як вони є сигналами виникнення «емерджентів» та «ре-

зультатів» із різними полюсами визначеності (Гурочкіна, 2019). Тобто, в основу соціальної економіки закладена ефективна реалізація соціального капіталу, а саме поведінка людини, її індивідуальний і соціальний розвиток, що проявляється у вигляді емерджентних властивостей певної економічної системи.

Більше двадцяти років знадобилося для поєднання концепції створення соціального капіталу з діловими задачами глобального бізнесу: вивчення та функціональне використання, управління знаннями, вивчення практики, управління проблемами, взаємовідносини з клієнтами, комунікації, правові аспекти, лобіювання та інше. Дослідження поєднали розуміння нематеріального активу (знання, культура, управління змінами та інше), які є в будь-якій установі чи бізнесі, аналізуючи середовище (співробітники, керівництво) та вплив, з реальним життям комерційної сфери. Побудова, використання чи може знищення соціального капіталу потребує ретельної уваги та осмислення, тому що це стосується людини.

У короткостроковій перспективі сучасний бізнес частіше переходить від мега-відносин, які поза межами ринку до концепції нано-відносин, які всередині компанії і несуть передумови успішного ринкового зростання. Мега-відносини використовуються в стратегічних та структурних перспективах, наприклад, постачальник залишиться без ринку збуту чи використовується успішною лобістською компанією при продажу цінних знань в проекті просування продукту. Нано-відносини передбачають внутрішній ринок і необхідні умови для зовнішніх ринкових відносин, наприклад, постачальник-клієнт між центрами. Дослідження по сегментації аудиторії та її цілі, пов'язаних з мисленням CRM (управління взаємовідносин з клієнтом) використовуються в процесах та розвитку маркетингу. Не бізнес співпрацює з бізнесом, а людина співпрацює з людиною.

Широту явищ і понять економіко-психологічної науки можна об'єднати на два напрями: феномен економічної свідомості та економічної поведінки. Такі форми суспільної свідомості, як економічна, політична, юридична, етнічна, релігійна, моральна та інші мають давні традиції, теоретичні пояснення, але поглиблене вивчення саме індивідуальної і групової свідомості окремо розпочалося за останні роки. Якщо взяти до уваги три моделі систематизації базових категорій соціальної психології: соціальні уявлення, соціально-психологічні відносини та соціальні установки, можна проаналізувати та побачити прояви основних складових цілісної свідомості. Основні компоненти свідомості – когнітивна (різноманітні форми

знання про соціальні об'єкти), емоційно-оцінювальна (відношення та співчуття до соціальних об'єктів) та поведінкова (готовність та прийняття рішень поведінки у відносинах соціальних об'єктів).

Дані аспекти прослідковуються при аналізі результатів за останні декілька років конкретних емпіричних досліджень сучасної поведінкової економіки. Всі приклади досліджень: власність, матеріальне благополуччя, бідність, багатство, гроші та відношення до них, види економічної діяльності, готовність особистості до самозабезпеченості, соціальна адаптація безробітних, психологія реклами, маркетинг, корпоративна соціальна відповідальність та інші підтверджують універсальність структури явищ економічної свідомості не зважаючи на конкретний зміст тих соціально-економічних об'єктів і явищ, які в ньому відображаються.

Більша частина МСБ в Україні на чолі із ТОП-менеджментом ведуть соціально відповідальний бізнес – діяльність, результатом якої є поєднання у собі потрібного ефекту економічного, соціального та екологічного, та досягається шляхом прозорої та етичної поведінки індивідуумів, сприяючи сталому розвитку: здоров'ю і добробуту суспільства, виправдовує очікування зацікавлених сторін, відповідає чинному законодавству і міжнародним нормам поведінки (Гурочкіна, 2017).

Тому слід зазначити ключові закономірні тенденції, які об'єднують усі основні компоненти економічної свідомості. Беручи за основу теоретичні поняття і наявність елементів економічної свідомості (наміри, думки, оцінки, уявлення тощо), які можливо застосовувати, об'єднувати і говорити про психологічні схожості як до індивідуальних, так і групових соціально-психологічних явищ. Прикладом таких трендових та сучасних досліджень є опитування, базуючись на висловлюваннях респондентів, фіксуючи їх індивідуальні уявлення, думки, оцінки, роблячи масштабний та якісний аналіз емпіричних даних, оцінюючи загальні та особисті характеристики економічної свідомості, переводячи їх від індивідуального до групового.

Широкий аналіз економічної свідомості особистості та групи може підтвердити існування, як базових, незмінних елементів структури, так і більш поверхових, локальних характеристик, вплив яких може бути зовні. Однак прояви та розвиток економічної свідомості повинні досліджуватись не тільки в зовнішньому середовищі, як зміни складу уявлень, модальності відносин, рівня та направленості поведінкової готовності, тощо, а і проявах внутрішніх перетворень і протиріч психологічних змін та його елементів: досвід минулого та аналіз нового, оцінки змін соціальних норм, готовність до дій, наміри особистості та інші,

що на даний час є проблемою та бачення серйозного наукового осмислення. Важливим впливом на економічну свідомість є часова складова, яка розподіляє життєдіяльність суб'єкта у часі на: минуле-нині-майбутнє.

Розглядаючи минуле суб'єкта при вивченні свідомості широко застосовується індивідуальна та колективна пам'ять, ретроспективна оцінка соціально-економічних змін та знань, яка вже набула досвід. Якщо розглядати перспективу на майбутнє, то очікування, прогнози змін, очікувані наслідки з їх цілями та планами та інші стають основою прийняття рішень у різних ситуаціях. На перетині минулого та майбутнього є точка теперішнього часу, яка завдяки зовнішнім та внутрішнім соціально-економічним вимогам, активізує самого суб'єкта. При взаємозв'язках явищ економічної свідомості, яка носить свою особисту направленість та при проявах зовнішньої економічної активності суб'єкту, виступаючи регулятором, покладаючись на емпіричні дослідження діалектичного характеру одним із основним дослідженням сучасності є економічна поведінка. Всі фактори носять об'єднуючий характер, узгодження чи протиріччя економічної свідомості та поведінки все одно виступають динамічним фактором до розвитку та прогресу.

Впродовж десятиліть науковці з економіки та психології займалися вивченням різних понять, але така категорія, як економічний суб'єкт (суб'єкт економічної поведінки, економічної діяльності, економічних відносин) вивчається широко нещодавно. Саме суб'єкт дозволяє розглядати взаємозв'язок і взаємну обумовленість свідомості та поведінки (діяльність) економічного суб'єкта, що претендує на варіантність та різноманіття індивідуальних та групових відмінностей між суб'єктами та поширення узгодження чи суперечливості змістовних характеристик економічної свідомості та економічної поведінки.

Поведінкова економіка на сучасному рівні більш цікава, тому що визначається як поведінка, пов'язана з розподілом обмежених ресурсів і спрямована на забезпечення потреб людей. На відміну від економічної свідомості поведінкова економіка використовується тільки зовнішніми проявами форм активності суб'єкта до різних економічних об'єктів і тому різноманітна: виробнича, споживча, підприємницька, інвестиційна, накопичувальна, яка зберігає та інші. Паралельно вивченню поведінкової економіки прослідковується економічна діяльність, маючи на увазі діяльність по виробництву товарів та послуг, розпоряджаючись ресурсами (матеріальними, фінансовими, трудовими) націлену на отримання доходів (прибутків), включаючи економічні відносини не тільки виробництво, обмін, розподіл, збере-

ження, попит та інші. Економічна діяльність розглядається в економічному аспекті, як відношення затрат та результату в умовах обміну діяльностями (наймана праця, індивідуальне, колективне хазяйнування, підприємництво), в свою чергу трудова чи професійна діяльність – це процес перевтілення людської праці в об'єкт, виробництво окремих видів товарів, продукції та послуг з реалізацією професійних функцій. Різниця видів діяльності прямо пов'язані з різними формами власності на кошти виробництва, ступенем економічної активності суб'єкта та економічної взаємодії, таких як партнерство і конкуренція.

Економічну поведінку людей, джерела творчої енергії, трудової активності регулює суб'єктивне сприйняття соціальної справедливості і навпаки прояви несправедливості, безкарності, розходження слів з ділом є фундаментом розчарування в людських цінностях, що і породжує суспільну пасивність. Основою поведінкової науки є прийняття рішення людиною не тільки за допомогою аналізу залучення та вигоди, а і елементів психологічних інструментів, наприклад, взаємодії чи взаємозв'язку з іншими людьми на основі довіри. «Довіра – це здійснення очікуваного, зокрема чесної, зорієнтованої на спільні цінності поведінки» (Фукуяма, 2006). Соціальний капітал як «здатність людей заради реалізації спільної мети працювати разом в одному колективі. У свою чергу, така здатність до асоціації залежить від існування усередині співтовариства норм і цінностей, які поділяють усі його члени, готові підкорювати свої особисті інтереси інтересам групи. Результатом таких спільних норм і цінностей стає взаємна довіра» (Фукуяма, 2006). Ми часто стикаємось з такою ситуацією, коли, купуючи омріяну річ, не тільки аналізуємо затрати та вигоди покупки, спираючись на свій бюджет, і це не останній фактор для прийняття рішення, але і цікавимось думкою інших людей з цього приводу, їх висновками та допомогою, щоб не скоїти помилки. Якщо такої можливості немає, просто радимося з близькими чи людьми, яким довіряємо. Поведінкова наука допомагає у прийнятті правильних рішень не тільки за допомогою економічних підказок, а при взаємодії з іншими людьми на основі довіри та переконань. Основою поведінкової науки є прийняття рішення людиною не тільки за допомогою аналізу залучення та вигоди, а і елементів психологічних інструментів, наприклад взаємодії чи взаємозв'язку з іншими людьми на основі довіри.

Висновки. Можна з упевненістю констатувати, що поведінкові аспекти у подальшому стрімко будуть розвиватися та розширювати платформу досліджень, виявивши необхідність вивчення складних по-

ведінкових систем людської поведінки. Уявлення концепцій поведінкової економіки перетинаються між собою і формують складні мережі економічних та соціокультурних факторів, які розширюють пізнання соціального капіталу за межі сучасних теорій. На разі, існує проблема, не зашкодити досить новому напрямку соціальної науки, поведінковій економіці, і не завести на шлях про-

відний до пустих та непотрібних концепцій, інтегруючи психологічні аспекти поведінки суспільства до економічного сьогодення. Необхідно, методами поштовху, розкривати перед людьми нові можливості прийняття рішення, нові вирішення їх проблем, нові винаходи чи інтереси, які допоможуть розкритися людині у повній мірі та подивитися у майбутнє з перспективою на щастя.

Література

1. Банерджи А., Дюфло Е. Економіка бідності. Як звільнити світ від зайднів. К. : НашФормат, 2018. 312. URL: <https://www.livlib.ru/book/1002831664-ekonomika-bidnosti-yak-zvilniti-svit-vid-zlidniv-abhdzhit-banerdzhi> (дата звернення: 20.04.2020).
2. Рейтинг країн світу за рівнем щастя Sustainable Development Solutions Network. Гуманітарна енциклопедія: Дослідження. Центр гуманітарних технологій, 2006-2020 (остання редакція: 08.02.2020). URL: <https://gtmarket.ru/ratings/world-happiness-report/info> (дата звернення: 20.04.2020).
3. Бурдье П. Форми капіталу. Довідник теорії та дослідження для соціології освіти. Н. Р., 1985. С. 16–29.
4. Бурдье П. Форми капіталу. *Економічна соціологія*. 2002. Т. 3. № 5. С. 60–74.
5. Патнем Р. Д., Леонарді Р., Нанетті Р. Й. Творення демократії. Традиції творення громадської активності в сучасній Італії. К. : Основи, 2001. С. 266–271.
6. Беккер Г. С. Людський капітал: теоретичний і емпіричний аналіз, з особливим посиланням на освіту. – Н. р.: Університет Чикаго, преса, 1964. Р. 257–298.
7. Фукуяма Ф. Соціальний капітал. *Незалежний культурологічний часопис "Г"*. 2008. №53. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm> (дата звернення: 20.04.2020).
8. Патнем Х. Філософія свідомості / Пер. с англ. А. Б. Макеевой, О. А. Назаровой, А. А. Никифорова; предисл. А. Б. Макеевой. М. : Дом интеллектуальной книги, 1999. 240 с.
9. Коулман Дж. Капітал соціальний і людський. *Общественные науки и современность*. 2001. № 3. С. 122–139.
10. Лазебник А., Никитченко Н. В., Гурочкіна В. В., Кравченко А. В. *Моделювання функціональної залежності, що виникають в якості економічних систем* : матеріали VI міжнародної конференції з стратегій, моделей та технологій управління економічними системами (SMTESM 2019), м. Хмельницький, вересень 2019). Т. 95. DOI: 10.2991/smtesm19.2019.48 (дата звернення: 20.04.2020).
11. Гурочкіна В. В., Кравченко А. В. Принципи та закономірності розвитку промислових підприємств в емерджентній економіці. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 42. DOI: 10.32843/infrastructure42-27 (дата звернення: 20.04.2020).
12. Гурочкіна В. В. Емерджентність – феномен складних економічних систем. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 6. С. 63–71. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6-63-71.
13. Гурочкіна В. В. Оцінювання реалізації принципів корпоративної соціальної відповідальності на вітчизняних підприємствах. *Економіка, бізнес-адміністрування, право*. 2017. Вип. 2(2). С. 162–173. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/2957/1/3181_IR.pdf (дата звернення: 20.04.2020).
14. Фукуяма Ф. Доверие : социальные добродетели и путь к процветанию : пер с англ. М. : АСТ Хранитель, 2006. 730 с.

References

1. Banerjee, A., Duflo, E. (2018). *Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*. Kiev: Nashformat. Retrieved from <https://www.livlib.ru/book/1002831664-ekonomika-bidnosti-yak-zvilniti-svit-vid-zlidniv-abhdzhit-banerdzhi>. (in Ukrainian)
2. Center for Humanengineering Technology. (2020). Rating of the edge of the country for the rest (2006-2020) of the Sustainable Development Solutions Network. Humanitarian encyclopedia: Doslijennya. Center for Humanengineering Technology, 2006-2020 (editing: February 8, 2020). Retrieved from <https://gtmarket.ru/ratings/world-happiness-report/info>. (in Ukrainian)
3. Burdieu, P. (1985). *Forms of Capital. Handbook of Theories and researches for sociology of education*. (in Ukrainian)
4. Burdieu, P. (2002). Forms of Capital. *Economic sociology*, 3, 5, 60–74. (in Russian)
5. Putham, R. D., Leonard, R., & Nanette, R. J. (2001.). *Creating democracy. Traditions of creating social activity in modern Italy*. K. : Basics, 2001. (in Ukrainian)
6. Bekker, G. S. (1964). *Human capital: Theoretical and empirical analysis, with a special reference to education*. Chicago:University of Chicago, press. (in Ukrainian)
7. Fukuyama, F. (2008). Social Capital. *Independence Cultural Clockwriting "Yu"*, 53. Retrieved from <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm>. (in Ukrainian)
8. Putnam, H. (1999). *Philosophy of Consciousness*. M. : House of Intellectual Book. (in Russian)
9. Coleman, J. (2001). Capital social and human. *Social Sciences and Modernity*, 3, 122–139. (in Russian)
10. Lazebnyk, L., Nykytchenko, N., Hurochkina, V., & Kravchenko, L. (2019). *Modeling of Functional Dependence Emergent Qualities of Economic Systems*. Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019). (Khmelnytskyi, Ukraine, September, 2019). Atlantis Press. Vol. 95. doi: 10.2991/smtesm19.2019.48. (in Ukrainian)
11. Gurochkina, V. V., & Kravchenko, L. V. (2020). Principles and patterns of industrial enterprises development in the merchandising economy. *Market Infrastructure*, 42. doi: 10.32843/infrastructure42-27. (in Ukrainian)
12. Gurochkina, V. (2019). Emergennist – Phenomenon of complex economic systems. *Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, 6, 63–71. doi: 10.31891/2307-5740-2019-276-6-63-71. (in Ukrainian)
13. Gurochkina, V. (2017). Evaluation of implementation of principles of corporate social responsibility at domestic Enterprises. *Economics, Business Administration, Law*, 2(2), 162–173. Retrieved from http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/2957/1/3181_IR.pdf. (in Ukrainian)
14. Fukuyama, F. (2006). *Doverie : social'nye dobrodeteli y put' k procvetanyju*. Moscow: АСТ Keeper. (in Russian)

Стаття надійшла до редакції 09.05.2020 р.
Стаття прийнята 25.05.2020 р.